УДК 343.163:343.132 (477)
DOI https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.84

СМАКОВСЬКИЙ О. С.

ПРАВА ЛЮДИНИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ: ЗМІСТ І КРИТЕРІЇ ДОПУСТИМОСТІ ВТРУЧАННЯ

HUMAN RIGHTS DURING COVERT INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS: SCOPE AND CRITERIA FOR PERMISSIBLE INTERFERENCE

Статтю присвячено дослідженню змісту прав людини, яких стосується проведення негласних слідчих (розшукових) дій, та критеріїв допустимості державного втручання. Актуальність теми зумовлена прихованим характером отримання інформації, за якого особа не може своєчасно дізнатися про обмеження своїх прав і скористатися засобами їх захисту. Обґрунтовано необхідність розмежування втручання у право, його правомірного обмеження та порушення як різних юридичних категорій. Запропоновано розглядати правові засади негласного втручання у взаємозв'язку конституційних гарантій, положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та приписів кримінального процесуального законодавства. Проаналізовано значення практики Європейського суду з прав людини для визначення меж захисту приватного життя, житла і кореспонденції. Розкрито особливості втручання шляхом отримання змісту повідомлень, метаданих, відомостей про місцеперебування та інших даних, які відтворюють поведінку та зв'язки особи. Визначено, що характер та інтенсивність втручання залежать від виду негласної дії, способу збирання інформації, тривалості спостереження, обсягу накопичених даних і можливостей їх подальшого використання. Наголошено на необхідності диференціації процесуальних гарантій відповідно до фактичної глибини проникнення у приватну сферу. Окремо розглянуто заборону провокації злочину як гарантію справедливості кримінального провадження. Систематизовано критерії допустимості втручання, серед яких законність, легітимна мета, необхідність, пропорційність та ефективний контроль. Обґрунтовано, що дозвіл на проведення негласної дії не звільняє уповноважених суб'єктів від обов'язку дотримуватися встановлених меж і перевіряти збереження підстав для її здійснення. Зроблено висновок про необхідність обґрунтування негласного втручання та забезпечення можливості його наступної перевірки. Захист прав людини має охоплювати весь період поводження з отриманою інформацією, включаючи її зберігання, використання, передання та знищення.

Ключові слова: *негласні слідчі (розшукові) дії, права людини, право на приватність, пропорційність втручання, процесуальні гарантії, судовий контроль, провокація злочину.*

The article examines the scope of human rights affected by covert investigative (search) actions and the criteria for permissible State interference. The relevance of the topic stems from the concealed nature of information gathering, which prevents individuals from becoming aware of restrictions on their rights in a timely manner and accessing remedies. The need to distinguish between interference with a right, its lawful restriction, and a violation as separate legal categories is substantiated.

The article proposes examining the legal foundations of covert interference through the interrelationship between constitutional safeguards, the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and criminal procedural legislation. The significance of the case-law of the European Court of Human Rights

© СМАКОВСЬКИЙ О. С. – аспірант кафедри кримінального права (Запорізький національний університет) https://orcid.org/0009-0009-8487-2327
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

in determining the scope of protection of private life, the home, and correspondence is analysed. The specific features of interference involving access to the content of communications, metadata, location information, and other data revealing an individual's behaviour and relationships are explored.

It is established that the nature and intensity of interference depend on the type of covert action, the method of information gathering, the duration of surveillance, the volume of accumulated data, and the potential for their subsequent use. The need to differentiate procedural safeguards according to the actual extent of intrusion into the private sphere is emphasised. The prohibition of entrapment is examined separately as a safeguard of fairness in criminal proceedings.

The criteria for permissible interference are systematised, including legality, a legitimate aim, necessity, proportionality, and effective oversight. It is argued that authorisation to conduct a covert action does not relieve the competent authorities of their duty to observe the prescribed limits and verify that the grounds for the action continue to exist. The article concludes that covert interference requires justification and opportunities for subsequent scrutiny. Human rights protection must extend throughout the entire period of handling the information obtained, including its storage, use, transfer, and destruction.

Key words: *covert investigative (search) actions, human rights, right to privacy, proportionality of interference, procedural safeguards, judicial oversight, entrapment.*

Постановка проблеми. Негласні слідчі (розшукові) дії забезпечують отримання відомостей, необхідних для розслідування кримінальних правопорушень, проте їх проведення може супроводжуватися істотним втручанням у приватну сферу людини. Особливість такого втручання полягає у його прихованості, через яку особа протягом певного часу не має можливості безпосередньо контролювати обсяг збирання інформації про себе та використовувати засоби правового захисту, що вимагає формулювання гарантій, здатних компенсувати тимчасову необізнаність особи та забезпечити перевірку правомірності дій уповноважених суб'єктів. Проблема ускладнюється різноманітністю прав, яких можуть стосуватися негласні заходи, та неоднаковою інтенсивністю втручання. Отримання змісту приватного спілкування, накопичення метаданих, приховане проникнення до житла та тривале спостереження відрізняються за способом і глибиною впливу на захищені інтереси. Водночас сукупне використання різних джерел інформації дозволяє сформувати докладне уявлення про поведінку, особисті зв'язки та спосіб життя людини. Тому оцінювання допустимості втручання не може обмежуватися встановленням формальної належності заходу до передбаченого законом виду НСРД.

Методологічною перешкодою залишається ототожнення втручання у право з його порушенням або, навпаки, припущення, що наявність процесуального дозволу автоматично підтверджує правомірність усіх подальших дій. Необхідно розмежовувати факт впливу на захищену сферу, допустиме обмеження права та відступ від установлених гарантій його здійснення. Окремого врахування потребує заборона провокації злочину, яка стосується забезпечення справедливості кримінального провадження.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика обмеження прав людини під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій досліджується у межах кримінального процесуального права, конституційного права та застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Дослідження стосуються правової природи негласного втручання, умов його допустимості та гарантій запобігання зловживанням. М. А. Погорецький і Д. Б. Сергєєва розглядають поняття, сутність та співвідношення НСРД і оперативно-розшукових заходів. Їхні напрацювання мають значення для з'ясування того, як надання негласним методам процесуальної форми впливає на вимоги до захисту прав особи. С. Р. Тагієв досліджує інститут НСРД у взаємозв'язку його теоретичних засад і практики застосування, що створює основу для аналізу поєднання негласності з правообмежувальним характером відповідних дій. Кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки й проведення НСРД висвітлює В. А. Колесник. Зазначене дозволяє співвіднести способи отримання інформації з обсягом втручання у приватність та вимогами до його документування. Р. М. Шехавцов розглядає підстави і процесуальний порядок проведення негласних дій, що важливо для визначення компетенції уповноважених суб'єктів та меж реалізації їхніх повноважень. М. В. Багрій і В. В. Луцик досліджують процесуальні аспекти негласного отримання інформації крізь призму вітчизняного досвіду та стандартів ЄСПЛ. Такий

підхід сприяє узгодженню національного регулювання з вимогами захисту приватності й справедливості кримінального провадження. Наявні напрацювання, дослідження потребує співвідношення конкретного виду НСРД зі змістом права, якого стосується втручання. Недостатньо розглядати всі негласні дії як однорідні за інтенсивністю заходи. Необхідне системне визначення критеріїв оцінювання тривалості спостереження, сукупного обсягу отриманих даних та можливостей їх використання, що визначає актуальність цієї публікації.

Метою наукової статті є визначення змісту прав людини, яких стосується проведення негласних слідчих (розшукових) дій, систематизація критеріїв допустимості пов'язаного з ними втручання та обґрунтування диференційованого підходу до процесуальних гарантій залежно від характеру, інтенсивності й тривалості обмеження прав особи.

Виклад основного матеріалу. Негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НСРД) за своєю правовою природою є найбільш інтенсивною формою втручання держави у сферу приватної автономії особи, яку допускає кримінальне процесуальне законодавство України.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії становлять різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Негласний характер таких дій зумовлює специфіку пов'язаного з ними втручання у права та свободи людини. Зокрема, необізнаність особи щодо їх проведення унеможливлює безпосереднє використання нею засобів правового захисту під час здійснення відповідного втручання, зокрема оскарження рішення про проведення таких дій та вплив на межі обмеження її прав.

У вітчизняній доктрині кримінального процесу усталеною є позиція, згідно з якою НСРД становлять «інститут легалізованого обмеження конституційних прав особи» в інтересах досудового розслідування. М. А. Погорецький та Д. Б. Сергєєва зазначають, що законодавець, запровадивши у КПК України главу 21, фактично інтегрував у кримінальне провадження заходи, які раніше становили зміст оперативно-розшукової діяльності, надавши їм процесуальної форми та поставивши під судовий контроль [1]. С. Р. Тагієв у своєму монографічному дослідженні підкреслює, що визначальною рисою НСРД є не просто таємність, а поєднання таємності із втручанням у ті права, які Конституція України та Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод відносять до категорії кваліфікованих, тобто таких, обмеження яких допускається лише за сукупності чітко визначених умов [2].

Методологічно важливим є розмежування трьох понять, які в науковій літературі нерідко вживаються як синоніми: «втручання» у право, «обмеження» права та «порушення» права. Втручання (interference) у термінології Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) є нейтральною категорією, що описує сам факт впливу держави на сферу, захищену конвенційним правом. Обмеження є правомірним втручанням, тобто таким, що відповідає критеріям допустимості. Порушення має місце тоді, коли втручання не задовольняє хоча б один із цих критеріїв.

З огляду на системний взаємозв'язок кримінального процесуального законодавства з положеннями Конституції України та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод аналіз правових засад обмеження прав людини під час проведення НСРД має охоплювати конституційні гарантії, закріплені у ст. 30–32, 64 Конституції України, положення ст. 8 Конвенції в їх тлумаченні Європейським судом з прав людини, а також приписи глави 21, ст. 86–89 і 290 КПК України. Такий підхід узгоджується з положеннями ст. 8 і 9 КПК України щодо реалізації засад верховенства права та законності з урахуванням практики ЄСПЛ, а також зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Визначення змісту прав людини, що зазнають обмежень під час проведення НСРД, потребує співвіднесення відповідної негласної дії з характером захищеного нею блага та межами його правової охорони. Характер та інтенсивність втручання залежать від способів отримання інформації, обсягу зібраних відомостей і глибини проникнення у приватну сферу особи. У цьому контексті системний аналіз положень ст. 260–275 КПК України дає змогу розкрити зміст відповідних прав та особливості їх обмеження залежно від виду, способу й умов проведення НСРД.

Право на повагу до приватного життя (ст. 32 Конституції України, ст. 8 Конвенції) є базовим і зазнає втручання при проведенні всіх без винятку НСРД. Конституційний Суд України у Рішенні від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 роз'яснив, що інформацією про особисте та сімейне життя є будь-які відомості про відносини немайнового та майнового характеру, обставини, події, стосунки, пов'язані з особою та членами її сім'ї, і збирання, зберігання, використання та поширення такої конфіденційної інформації без згоди особи допускається лише у випадках, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

ЄСПЛ, у свою чергу, тлумачить поняття «приватне життя» широко, включаючи до нього як особисту сферу, так і діяльність професійного та ділового характеру (Niemietz v. Germany, 1992) [4], а також дані, що збираються шляхом систематичного спостереження у публічних місцях, якщо таке спостереження фіксується і зберігається (P.G. and J.H. v. the United Kingdom, 2001) [5].

Право на таємницю кореспонденції та телекомунікацій (ст. 31 Конституції України) є об'єктом втручання при аудіо-, відеоконтролі особи (ст. 260 КПК України), накладенні арешту на кореспонденцію, її огляді та виїмці (ст. 261–262 КПК України), знятті інформації з електронних комунікаційних мереж та електронних інформаційних систем (ст. 263–264 КПК України). В. А. Колесник слушно зазначає, що саме ці НСРД становлять найглибше втручання у приватність, оскільки дають доступ не лише до змісту повідомлень, а й до так званих метаданих, які у сукупності дозволяють відтворити коло спілкування, пересування та спосіб життя особи [6]. ЄСПЛ у справі Malone v. the United Kingdom (1984) прямо визнав, що збирання даних про з'єднання (metering) без доступу до змісту розмов так само є втручанням у права за ст. 8 Конвенції [7].

Право на недоторканність житла та іншого володіння (ст. 30 Конституції України) обмежується при обстеженні публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України), а також при встановленні технічних засобів аудіо-, відеоконтролю у приміщеннях. Особливість полягає в тому, що на відміну від обшуку, таємне проникнення до житла позбавляє особу гарантій, передбачених ч. 1 ст. 236 КПК України (присутність володільця, роз'яснення прав), тож компенсаторним механізмом має стати підвищений стандарт обґрунтування ухвали слідчого судді.

Свобода пересування (ст. 33 Конституції України, ст. 2 Протоколу № 4 до Конвенції [8]) та похідне від неї право на інформаційну автономію щодо місцеперебування зазнають втручання при спостереженні за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України), установленні місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) та моніторингу банківських рахунків (ст. 269-1 КПК України). Як відзначає Р. М. Шехавцов, законодавець не випадково передбачив для низки цих дій спрощений порядок санкціонування (рішення прокурора або слідчого), виходячи з меншої інтенсивності втручання; проте тривале систематичне спостереження у поєднанні з геолокацією за практикою ЄСПЛ (Uzun v. Germany, 2010 [9]; Ben Faiza v. France, 2018 [10]) вже потребує гарантій, порівнянних з тими, що застосовуються при перехопленні повідомлень [11, с. 167-179].

Право власності та свобода підприємницької діяльності (ст. 41, 42 Конституції України, ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції [12]) обмежуються при контролі за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України), зокрема у формах контрольованої поставки та контрольованої закупки, а також при негласному отриманні зразків для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України). Окремо слід виділити право не бути підданим провокації, яке ЄСПЛ виводить зі ст. 6 Конвенції (Teixeira de Castro v. Portugal, 1998 [13]; Ramanauskas v. Lithuania, 2008 [14]): контроль за вчиненням злочину допустимий лише як пасивна фіксація вже сформованого умислу, а не як його формування державою [15, с. 56].

Висновок. Таким чином, зміст обмежуваних прав при проведенні НСРД є багаторівневим: базис становить приватність у її інформаційному вимірі, а периферію – просторова, майнова та процесуальна автономія особи. Саме ця багаторівневість і обумовлює диференціацію меж та критеріїв допустимості втручання, про що йдеться далі. Проведення НСРД потребує оцінювання характеру втручання у конкретне право та дотримання умов його допустимості. Втручання, правомірне обмеження і порушення права мають різний юридичний зміст, тому їх ототожнення ускладнює визначення належних процесуальних гарантій захисту особи.

Основу оцінювання становить узгоджене застосування конституційних, конвенційних і кримінальних процесуальних положень. Законність, легітимна мета, необхідність і пропорційність мають перевірятися з урахуванням способу отримання інформації, тривалості заходу та сукупного обсягу зібраних даних. Геолокаційне спостереження передусім порушує питання захисту приватності, а провокація злочину – справедливості провадження. Наявність дозволу не виправдовує виходу за встановлені межі втручання. Ефективність гарантій залежить від обґрунтованості рішень, дієвості прокурорського і судового контролю та можливості наступної перевірки. Захист має поширюватися також на зберігання, використання, передання і знищення інформації.

Список використаних джерел:

1. Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2014. № 2 (33). С. 137–141.

2. Тагієв С. Р. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі України: теорія і практика : монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 512 с.

3. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12

4. CASE OF NIEMIETZ v. GERMANY URL.: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57887%22]}

5. Case of P.G. and J.H. v. the United Kingdom, 2001 URL.: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-59665%22]}

6. Колесник В. А. Негласні слідчі (розшукові) дії: кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти підготовки і проведення : науково-практичний посібник. Київ : Прецедент, 2014. 135 с.

7. Malone v. the United Kingdom (1984) URL.: https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-57533%22]}

8. Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_059

9. Uzun v. Germany, 2010 URL.: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-100293%22]}

10. Ben Faiza v. France, 2018 URL.: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-192288%22]}

11.Шехавцов Р. М. Негласні слідчі (розшукові) дії: підстави та процесуальний порядок проведення. Негласні слідчі (розшукові) дії та використання результатів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : навч.-практ. посіб. / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. Харків : Оберіг, 2013. 344 с.

12. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод із змінами, внесеними Протоколом № 11 (994_536) URL.: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_535

13. Teixeira de Castro v. Portugal, 1998 URL.: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58193%22]}

14. Ramanauskas v. Lithuania, 2008 URL.: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-84935%22]}

15. Багрій М. В., Луцик В. В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний досвід та стандарти Європейського суду з прав людини : монографія. Тернопіль : Підручники і посібники, 2017. 376 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025
Дата публікації: 25.09.2025